

Laura Bitiniece

Antīko tekstu relevance pārmaiņu laikos: piezīmes par Platona “Politīķi”

Domājot par ārkārtējību Covid-19 pandēmijas kontekstā, nonācu pie atslēgvārdiem piekrišana/piespiešana, lēmumu pieņemšana/nepieņemšana, nokavētais/paspētais, laba/slikta komunikācija ar sabiedrību, politiķa likumiskā autoritāte / indivīda brīvība. Citādi formulēti, šie vārdi atrodami Platona darbā “Politīķis”, izgaismojot domu, ko es centos noformulēt ja ne gluži pavasarī, tad noteikti rudens beigās, kad tik acīmredzami, taču politiski kūtri un negribīgi sākās apjausma par vīrusa izraisīto saslimšanas t. s. otro vilni. Tas ir jautājums par politiķa lomu jeb, kā to sauktu Platons, par *politikē technē* jeb politiķa mākslu/prasmi. Kāpēc es to sasaistu ar ārkārtējību? Manuprāt, mūsu acu priekšā ir notikusi pārvērtība, *status quo* izmaiņas tieši attiecībā uz *politikē technē*, kādu Latvijā to bijām pieraduši uztvert un izprast, un ļoti iespējams, ka ne tikai Latvijā.

Platons darbā “Politīķis”¹ ne tikai risina jautājumu, kas ir politiķis, bet pievēršas metodoloģiskiem jautājumiem par definīcijas veidošanu vispār, kā arī piemēra un metaforas izmantošanai argumentācijā. Rakstā pievērsīšos Svešinieka no Elejas Itālijā un Jaunā Sokrata mēģinājumiem saprast, kas ir politiķis un viņa prasme, norādot uz trim *politikē technē* aspektiem, kādus tos iezīmē Platons – *kairos*,² konfliktiem sabiedrībā un valsts vienotībai, kā arī politiķa autoritātei iepretī likumiem. Raksta mērķis ir norādīt, kas Platona aprakstītajā sarunā par *politikē technē* ir saistošs un ārkārtējs pandēmijas kontekstā.

¹ Platona darba *Πολιτικός* nosaukumu iespējams atveidot kā “Valstsvīrs”, “Politīķis”. Rakstā izmantoju abus variantus, jo: (a) vārdam “politīķis” ir grieķu izcelsme, (b) savukārt “valstsvīrs”, iespējams, mūsdienās precīzāk nodod vēstījumu par to, ka tas ir pie varas esošs cilvēks, kas vada valsti un kam rūp, lai tā tiktu pārvaldīta pēc iespējas labāk, ko nevar teikt par “politīķis” lietojumu mūsdienu ikdienas valodā, (c) taču “valstsvīram” var būt arī “patvaldnieka” konotācija, kas nav nepieciešami tas, uz ko uzstātu Platons. Platons kritizē demokrātiju, taču darbā *Politikos* nenorāda, ka tikai patvaldnieks var būt īsts *politikos*. Rakstā grieķu vārdi transkribēti latīniski.

² Sengrieķu kultūrā pazīstamajam jēdzienam *kairos* pievērsīšos atsevišķā raksta daļā, taču īsumā tas tulkojams kā “īstais brīdis” un “pareizais samērs”, kad un kā kaut kas ir jā dara. Tādējādi *kairos* šī raksta kontekstā tiešā veidā attiecas uz politiķa darbību, aktivitāti vai bezdarbību.

Politikē technē

Darba “Politīķis” sarunas pamatā ir mēģinājumi gan nošķirt *politikos* no visiem citiem ekspertiem un zinātājiem valstī, t. i., definēt *politikē technē* specifisko saturu, gan arī ar zināmu metaforu palīdzību vizualizēt to, kā ir izprotams politiskās prasmes darbības veids jeb *modus operandi*.

Darbā “Politīķis” ir lasāms, ka politikīķis savā darbā var paveikt diezgan maz, izmantojot rokas vai pat visu ķermeni, salīdzinot ar to, ko viņš var izdarīt ar prātu (Pol. 259c), tādējādi pirmais dialogā sastopamais dalījums iedala prasmes darīšanā jeb ražošanā un zināšanā. Skaidrs, ka politikīķis neko neražo, tātad viņš ir zinātājs, bet kāds? Nākamais dalījums nošķir zināšanu teorētiskā zināšanā (kā aritmētika) un direktīvā jeb vadošā zināšanā, kas grieķiski ir *epitaktikon*. Piemēram, būvdarbu vadītājs ir cilvēks, kas pats neko neražo un arī neko nebūvē, tomēr bez viņa vadības un zināšanām neko nevar uzbūvēt. Starp visiem vadītājiem tiek izcelta atsevišķa grupa, kurai, kā norāda Svešinieks no Elejas, nav sava specifiska nosaukuma, proti, *epitaktikai* valsts gadījumā ir arī *autepitaktikē* jeb pašdirektīvs, pašvadošs zinātājs (Pol. 260d–e), proti, tāds, kurš nesaņem norādes no kāda cita, bet balstās tikai savā specifiskajā zināšanā, kas nav identiska tai zināšanai, kas ir būvniekiem, bet tieši būvniecības *vadīšanas* specifiskajai zināšanai. Sarunai virzoties tālāk, cits pēc cita tiek veikti līdzīgi nošķīrumi, kas ļauj nonākt pie secinājuma, ka politikīķis ir kāds, kas līdzīgi kā gans (pirmā metafora³) rūpējas par lielāku skaitu cilvēku. Atkal nepieciešami tālāki nošķīrumi, lai nodalītu politiķi no citiem, kas rūpējas par lielāka cilvēku skaita labklājību (piemēram, zemnieki, dzirnavnieki un tirgotāji).

Svarīgi ir pamanīt, ka politiķa mākslu ir iespējams saprast tikai saistībā ar citiem ekspertiem un zinātājiem, kuru zināšana vienlaikus attiecas uz lielāku cilvēku skaitu (Pol. 275a–b).

Cenšoties paturēt prātā minēto par politiķi kā vadītāju, kas izprotams tikai atsaucē uz pārvaldāmajiem, nākamajā sarunas pavērsienā Platons iesaista jaunu jēdzienu, kas skaidro politiķa mākslu: “Jo patiesai *politikē technē* pašai nepiederas veikt praktiskus uzdevumus, bet gan vadīt (*archein*) tos, kam ir spēja tos paveikt, jo tai ir zināms, kad ir pareizais laiks (*egkairos*) iekustināt svarīgākās lietas un kad tam ir nepareizais laiks (*akairos*). Un pārējiem jārikojas, kā tiem noteikts.” (Pol. 305c–d) Redzams, ka atsaukšanās uz citiem zinātājiem jeb ekspertiem notiek vienā pavisam konkrētā veidā, proti, nav runa par to, ka valstsvīram būtu jāzina vairāk vai labāk nekā ekspertiem, nē,

³ Par metaforu un modeļu jeb modelējošu piemēru izmantošanu Platona darbos “Sofists” un “Valstsvīrs” sk.: Gill, 2006, kā arī Moore, 2016 un Sayre, 2006.

tas nav iespējams, bet viņam jāzina *kairos* jeb izšķirošais mirklis un pareizais samērs rīcībai un lēmumu pieņemšanai.

Līdz ar šo *politikē technē* raksturojumu darbs “Politikis” nostājas līdzās darbam “Valsts”, kurā risināts, kāda politiskā autoritāte varētu piemist filosofiskām zināšanām, un darbam “Likumi”, kur sarunbiedri likumu autoritatīvo pamatu centās rast specifiskā zināšanā (*politikē technē*) (Lane, 1998, 137). Nupat citētais raksturojums liek jautāt – kāda autoritāte pienākas politiķim, kura zināšana ir ekskluzīvi zināšana par *kairos*? Lai to noskaidrotu, nepieciešams iezīmēt jēdziena *kairos* aprises sengrieķu un sengrieķu autoru interpretētāju darbos, kā arī ieskicēt *kairos* lietojumu Platona tekstos. Šāda tekstuāla atkāpe nepieciešama, lai skaidrāk norādītu uz jēdziena *kairos* neatsveramo nozīmi *politikē technē* definīcijā.

Kairos

Sengrieķu jēdziens *kairos* ir grūti tulkojams citās valodās. Ne velti to visbiežāk tulko paskaidrojoši, t. i., izmantojot vairākus vārdus, kā, piemēram, latīņu *tempus speciale, occasio*, vācu *Zeitpunkt, Gelegenheit*, franču *juste mesure, occasion*, angļu *right measure and time*, itāļu *momento opportuno, giusta misura* u. tml. Retorikas teorētiķis Džeimss Kinīvijs norāda, ka ivritā *kairos* tulkojams vienā vārdā *eth* jeb *ēt*⁴, kas tomēr nespēj atainot jēdziena daudznozīmību (Thompson, 2000, 76). Savā ziņā dubultu nozīmi *kairos* iemanto jau antīkajos laikos caur piemēriem, kuros tiek attēlota bultas izšaušana vai aušana, kas ietver gan laicisko, gan telpisko aspektu. Bulta ir jāizšauj pareizajā mirklī un ar pareizo spēku, savukārt kustīgā audēja segā pavediens jāievieto noteiktā laikā un noteiktā veidā. Ja tiek nokavēts mirklis vai izraudzīts nepareizais samērs, *kairos* ir zudis.

⁴ Visticamāk, ka šis vārds ir תת jeb *eth, ēt*, kā slavenajās rindās no Vecās Derības dzejas un gudrības grāmatas “Zālamans mācītājs” rindām 3:2:

מִי־מֵשֶׁה תַּחַת, קִץ-פַּח-לְכָל תְּעוֹ; וְנִמּוּ, לְוֹכַל אֵי

תְּוֹמֵל תְּעוֹ, תְּדַלֵּל תְּעוֹ ב

Katrai lietai ir savs nolikts laiks, un katram īstenošanai paredzētam nodomam zem debess ir sava stunda.

Savs laiks piedzimt, savs laiks mirt, savs laiks dēstīt, un savs laiks dēstīto atkal izraut.

Savs laiks kādu nogalināt, un savs laiks kādu dziedināt; savs laiks ko noplēst, un savs laiks ko uzcelt.

Savs laiks raudāt, un savs laiks smieties; savs laiks sērot, un savs laiks diet.

Savs laiks akmeņus mest, un savs laiks tos salasīt; savs laiks apkampties, un savs laiks, kad šķirties.

Savs laiks ir ko meklēt, un savs laiks ko pazaudēt; savs laiks ir ko glabāt, un savs laiks ko galīgi atmet.

Savs laiks ir ko saplēst, un savs laiks atkal to kopā sašūt; savs laiks klusēt, un savs laiks runāt.

Savs laiks mīlēt, un savs laiks ienīst; savs laiks karam, un savs laiks mieram.

Kairos jēdziena sarežģītība slēpjas tajā, ka tas apvieno “īsto brīdi” ar “pareizo samēru”, radot daudznozīmību.

Sengrieķu mitoloģijā *Kairos* ir Zeva jaunākais dēls. Viņš attēlots kā jauneklis ar garu matu šķipsnu uz pieres, spārniem pie papēžiem un pleciem, kā arī uz priekšu izstieptām rokām, turot svarus (citās versijās – asu nazi). Vizualizācija norāda uz *Kairos* kustīgumu, nepastāvību un pareizā samēra, precīza trāpījuma meklējumiem. Mīts vēsta, ka *Kairos* iespējams saķert aiz matu šķipsnas, ja tas tuvojas, taču, ja *Kairos* ir paskrēji garām, to vairs nevar pieturēt.

Itāļu filosofs Džordžio Agambēns citē Hipokrātiskos rakstus, kur *kairos* pretstatīts *chronos*, ko parasti mēdz uzskatīt par lineāro laiku: “*Chronos* ir tas, kurā ir *kairos*, un *kairos* ir tas, kurā ir maz *chronos* (Agamben, 2005, 68–69).” Katrs *kairos* ir vienlaikus arī *chronos*, bet ne katrs *chronos* atklājas kā *kairos*. Lineārais laiks nav pagērošs, izšķirošs, rīcību vai lēmumu pieprasošs, tas drīzāk ir raksturojams kā plūstošs, tekošs, homogēns.

Turklāt līdzās nepastāvīgajai sociālai, kultūras un politikas realitātei, kurā *kairos* parādās kā īstais brīdis, kas jāizmanto, paveras otra *kairos* izpratne kā par dievišķo, kosmisko un iedvesmoto mirkli, ko īpaši uzsver kristīgā tradīcija.⁵ Teologs Pauls Tilihs attīstījis ideju par *kairos* kā sakrālo pārrāvumu hronoloģiskajā un profānajā laika plūdumā, kas izpaužas kā dievišķs imperatīvs, transcendējot pasauli (Tillich, 1969, 54). Lineārā laika plūdumā parādās svētītais laiks, kas arī ir vienīgais patiesais un īstais laiks. Rumāņu filosofs un reliģiju pētnieks Mirča Eliade, rakstot par *axis mundi*⁶, piedāvā versiju, ka cilvēki mirklīgo, dievišķo imperatīvu padarījuši klātesošu, atvēlot tam sakrālu telpu (Crosby, 2013, 137–138). Ar sakrālās telpas palīdzību rodas vieta, kurā svēto atklājošais mirklis kļūst ilgtspējīgs un spēj turpināties it kā bezgalīgi.

Kairos daudznozīmībai tādējādi ir vairākas izpausmes: jēdziens ietver gan pareizo brīdi, gan samēru; *kairos* izprotams laiciski un telpiski; tam piedēvējama gan dievišķa, gan pasaulīga (apstākļu sakritības) izcelsmē, turklāt attiecībā uz profāno plānu iespējams jautāt, vai *kairos* vienmēr tikai atklājas vai arī to var apzināti radīt. Pārlicību, ka var būt abējādi, pauž, piemēram, Frānsiss Bēkons: “Cilvēkam jārada sev laimīgas

⁵ Te gan jāteic, ka arī Sokrata gadījumā iespējams runāt par ko tādu kā dievišķo iedvesmu, iedvesmas mirkli (īpaši Platona darbu “Ions” un “Dzīres” kontekstā), taču šis pavediens pagaidām paliek ārpus raksta iespējām.

⁶ Mirča Eliade sāka izmantot *axis mundi* jēdzienu mitoloģiju pētniecībā 20. gadsimta 50. gados. Tas simbolisma ziņā sasauca arī ar pasaulē centra un “pasaules nabas”, “pasaules koka”, “dzīvības koka” jēdzienu. Latviešu mitoloģijā atbilstošs ir “Austras koks” vai “garā pupa”.

iespējas tikpat bieži, cik tās jāatrod.” (Bacon, 1605, II.xxiii.3.)⁷ Dž. Kinīvijs, runājot par retoriku, sniedz piemēru par profesionāli, kas izjūt auditoriju un spēj pielāgot savu runu tai, lai pārliecinātu klausītājus; taču vienlaikus rētors ir arī tas, kas spēj uzburt īsto mirkli un it kā novietot to tagadnē, piemēram, atgādinot kādu vēsturisku notikumu un cilvēku varonīgo rīcību, rētors rada klausītājos sajūtu par šī tikuma nepieciešamību tagadnē. Tas pats izdarāms, skatoties uz priekšu un radot vīzijas par nākotni. Tas, ka rētors var izjust *kairos* spiedienu un vienlaikus pārvaldīt tādas prasmes, kas citos rada *kairos* izjūtu, ir sarežģīts jautājums, kas pārdomājams arī Platona aprakstītā politiķa sakarā.

Pievēršoties Platona darbam “Politīķis”, rodami vairāki piemēri, kas uzrāda, ka vienmēr ir kāds pareizais brīdis karot vai atkāpties, tāpat kā pareizais brīdis pārliecināt ar retorikas spēku vai piespiest ar valstisku autoritāti (Pol. 304d–e).⁸ Ne rētors, ne ģenerālis tikai savas specifiskās zināšanas ietvaros nevar noteikt, kad viņa prasme vislabāk liekama lietā. Ja skatām valsti tādu, kā Platons to ataino darbā “Politīķis”, parādās aina, kurā vienmēr kaut kas sākas un kaut kas apstājas, kaut kas tiek iniciēts un tad pārtraukts, kaut kas tiek lietots un no kaut kā atturas, kaut kas dzimst un mirst (Lane, 1998, 195–196) – tā ir ļoti dinamiska, krāsaina un dzīva aina.

Viens no retajiem,⁹ kas analizējis Platona attiecības ar *kairos*, norādot uz *kairos* ētisko un estētisko līmeni Platona filosofijā, ir itāļu filosofs

⁷ “A man must make his opportunity, as oft as find it.” Kā jau minēts, “opportunity” ir viens no *kairos* tulkojumiem.

⁸ Un arī piespiešanas jautājums – jautājums par brīvības ierobežojumiem un piekrišanu, kas tik būtisks arī pandēmijas kontekstā, – arī šis jautājums valstiskā līmenī Platona tekstā atklājas tikai saistībā ar *kairos* prasībām, proti, Platons sāk runāt par to, ka cilvēkus var vai nu mēģināt pārliecināt, vai piespiest tad un tikai tad, ja politiķim ir atklājies *kairos*, objektīva zināšana par to, ka šis ir izšķirošais mirklis pareizai rīcībai. Analogiju sniedz medicīnas piemērs. Ja pacients ir bērns, piemērs ir skaidri izprotams. Ārstam norādot uz kādas manipulācijas nepieciešamību, bērns var baidīties no tās un pretoties. Vecāki mēģinātu viņu pārliecināt vai, ja bez manipulācijas tiktu apdraudēta bērna drošība un dzīvība, pat piespiest bērnu. Pieaudzis pacients, izņemot trīs atsevišķus nosacījumus (ārkārtas stāvoklis bezsamaņā, atteikšanās pieņemt lēmumu, terapeitiskā privilēģija), var atteikties no ārstniecības pat tad, ja atteikšanās nozīmē nāvi. Taču, lai arī sarežģītāka, pieauguša pacienta analogija nav pretrunā ar ārsta autoritāti un neapgāž to, ka ārstam bija objektīva zināšana par *kairos*, un to, ko *kairos* pieprasīja. Pacienta nāve, kas iestātos bez manipulācijas veikšanas, savā ziņā būtu apstiprinājums ārsta zināšanai par *kairos*. Tas, par ko var šaubīties, ir ārstu un politiķu spēja tulkot *kairos* prasības – vai viņiem tiešām ir šādas zināšanas? Jāpatur prātā: lai arī daudzos gadījumos var izrādīties, ka abi kļūdās, būtu muļķīgi uzskatīt, ka zināšana par *kairos* neeksistē un neviens īstenībā nekad nezina, kas un kad būtu darāms.

⁹ Līdzās filosofei un politikas teorētiķei Melisai Leinaī, kuras darbi izmantoti šī raksta tapšanā.

Doro Levi¹⁰ (Kinneavy, 2002, 59–64). Levi izmantojis *kairos* skaidrojumu – kā īsto brīdi un pareizo samēru, lai lasītu Platona pārdomas par tikumību. Darbā “Tīmajs” Platons raksta: “Viss, kas ir labs, ir skaists, un skaistais nepastāv bez samēra [..].” (Tim. 87c). Platons samēru attiecinājis arī uz tikumiem, kas ir vidus starp pārmēru un nepietiekamību (ideja, ko pārņēmis Aristotelis).

Savukārt Aristotelis “Nikomaha ētikā” sniedz īsu un tiešu definīciju – *kairos* ir “labais attiecībā uz laika kategoriju” (Nic. Eth. 1096a), ko galvenokārt izvērš, analizējot retorikas mākslu. Platons darbā “Faidrs” pasāžā 271d–272b apraksta retorikas studijas, norādot uz dažādiem runu veidiem, dažādiem cilvēku raksturiem jeb dvēseles dispozīcijām un to, kā konkrēts runas veids sasaucas ar klausītāja dvēseli. Kad students aptvēris teorētiskās zināšanas retorikā, viņam jādodas pasaulē un jāredz, kā zināšanas darbojas praksē. Viņam pašam ar savām maņām jāizjūt, kā atšķiras cilvēki un kāds pārliecināšanas veids tiem piemērotāks, – tikai tad retorikas zināšanas sāk kļūt noderīgas. Papildus tam retorikas skolniekam jāapgūst *kairos*, proti, *kad runāt un kad turēt muti ciet, kā arī zināt, vai runāt īsi vai pārspīlēti*, u. tml. (Phdr. 272a). Lai arī “Faidrs” ir sarakstīts krietni pirms “Politika”, redzams, ka *kairos* bijis Platonam būtisks jēdziens, kas savā duālajā būtībā – apzīmējot īsto brīdi un pareizo samēru – nav mainījies arī tad, kad tiek izmantots kā atslēgvārds, skaidrojot *politikē technē*.

Politikis kā audējs

Kāds ir politikas darbības veids? Politikis atrodas mainīgā realitātē, kur situācijas atšķiras cita no citas, un viņa padotībā ir eksperti specifiskās nozarēs. Izmantojot nākamo metaforu līdzās jau minētajai ganišanai, *politikē technē* tiek salīdzināta ar aušanu. Atšķirībā no lopkopjiem, kas iegūst vilnu, un vērpējiem, kas veido pavedienus, tikai audēji tos saauž kopā audumā – viņu prasme ir direktīva un pašdirektīva (jo aušanas procesā tos neviens cits nevada), turklāt tā izprotama tikai atsaucē uz pārējām prasmēm, kas to iespējojušas. Aušanas gadījumā citas prasmes, kas padarījušas aušanu iespējamu, ir vilnas iegūšana un vērpšana pavedienā. Modelējošo aušanas piemēru attiecinot uz valsts vadīšanu, vispirms nepieciešami skolotāji un izglītotāji, kuri sagatavo cilvēku darboties pilsoniski, ieņemt amatus, kļūt par kādas jomas zinātāju un pakļauties politikai (audēja) vadībai, kura uzdevums ir to visu apvienot vienotā veselumā – valstī (audumā) (Pol. 308d–e).

¹⁰ Levi raksta *Il concetto di kairos e la filosofia di Platone* (1924) angļu tulkojums tiek sagatavots un būs lasāms krājumā *Kairos in Translation* (Baumlin, Sipiōra, eds.)

Modelējošie piemēri nepieciešami, lai vienkāršotu sarežģītu konceptu izpratni. Ar metaforu palīdzību neredzamais tiek padarīts redzams, ko Platons izmanto, ja vien iespējams, lai papildinātu vārdisko skaidrojumu (Pol. 285d–286b). Sarunā izskan arī citas metaforas jeb modelējoši piemēri, kas palīdz no dažādiem aspektiem palūkoties uz politiķa raksturojumu, piemēram, kuģa vai armijas vadīšana, jau minētā ganīšana, aprūpēšana un ārsta prakse. Izklāstā pievēršos aušanai, jo tā ir vienīgā, kas iekļauta par galīgo uzskatāmajā politiķa definīcijā darbā “Politiķis”, taču tas nenozīmē, ka pārējās metaforas tiek noraidītas vai atceltas. Piemēram, Džila uzskata, ka kopējo virzienu, kur meklēt valstsvīra definīciju, iedod gana metafora, taču audēja metafora palīdz nošķirt valstsvīru kā ekspertu no citiem ekspertiem, savukārt ārsta un kapteiņa piemēri kalpo, lai nošķirtu valstsvīru no viltvāržiem jeb tādiem, kas tikai izliekas rūpējamies par valsti (Gill, 2006, 13–14. Sk. arī 3. piezīmi). Darbā “Politiķis” Platons piedāvā to, ko varētu nodēvēt par modeļa jeb piemēra lietošanas instrukciju (Pol. 277d–278d), taču tā analīze paliek ārpus šī raksta.

Aušanas metafora ietver arī jautājumu par pretēju viedokļu, pretēju tikumu, pretēju uzskatu apvienošanu valstiskā līmenī. Darba “Politiķis” beigās sarunbiedri izteikti pievēršas jautājumam par politisku konfliktu, kas var rasties sabiedrībā, tai sadaloties opozicionārās nometnēs, sadaloties grupās ar fundamentāli citādiem skatījumiem uz to, ko patiesībā *šajā brīdī* pieprasa *politikē technē*, proti, kādi ir pareizie valstiskie lēmumi, īpaši spriedzes brīžos un jautājumos, kas var izšķirt dzīvību un nāvi. Lai arī Platona sniegtais konflikta piemērs ir par došanas militārā kampaņā, tas pielāgojams arī strīdiem un domstarpībām par masku valkāšanu, distances ievērošanu un vakcināciju pandēmijas apstākļos.

Nepieciešams norādīt, ka “Politiķis”, kas tiek uzskatīts par darbu starp Platona vidusposma dialogu “Valsts” un vēlīno darbu “Likumi”, ir unikāls tieši tāpēc, ka lasītājs beidzot sastop Platonu, kura politiskā interese ir pietuvinājusies cilvēku pasaules realitātei, tā teikt, nepilnīgajai materiālajai pasaulei un laiciskajai dinamikai.¹¹ To rakstot, nepretendēju izteikt apgalvojumu, ka “Politiķī” ir atmetas “Valsts” idejas, taču skaidrs ir tas, ka Platons vērsis uzmanību arī uz citiem politiķa mākas un

¹¹ Ir pētnieki, kas neatbalsta Platona filosofijas attīstības interpretāciju – piemēram, Kristofers Rovs iestājas par to, lai pētnieki izbeigtu skaidrot visas atšķirības un pretrunas, kas atrodamas Platona darbos, ar viņa “filosofijas attīstību”. Viņš norāda, ka mums nav pieejamas ekskluzīvas zināšanas par Platona biogrāfiju, un tas, vai Platons mainījis savas domas par fundamentāliem jautājumiem, tik un tā paliek tikai pieņēmums. Tāpēc Rovs aicina pētniecībā nopietni pievērsties pašiem argumentiem un to atšķirības skaidrot, izprotot argumentus pilnā kontekstā un pievienojot, ja nepieciešams, labvēlīgu lasījumu. Teikt, ka “Platons ir mainījis savas domas” ir vājš gājiens interpretācijā (lai arī, protams, tāda varbūtība nav izslēgta) (Rowe, 2001, 63–76).

sabiedrības funkcionēšanas aspektiem, paplašinot un padziļinot *politikē technē* analīzi.

Darbā “Politīķis” Platons ne tikai norādījis uz politika pasaulīgumu, bet arī definējis politika mākslu tieši *caur* to. Viņš ieraudzījis gan sabiedrībā vienmēr potenciāli esošo konfliktu, gan to, ka *politikē epistēmē* jeb specifiskā politiskā zināšana nevar aprobežoties ar ideju, šo nemainīgo un mūžīgo konceptu zināšanu, bet tai jābūt iesaistītai ikdienas dinamiskajās norisēs polisā jeb pilsētvalstī.¹² Pirmajā tuvinājumā politiķis tiek raksturots mijiedarbībā ar pārējiem zinātājiem jeb ekspertiem valstī, un viņš ir tas, kuram jāspēj tulkot *kairos* prasības, proti, kad kāda darbība iniciējama un kad apturama. Kā tas izpaužas? Ko tieši, ja ne platoniskās idejas, šis cilvēks zina?

Pirmkārt, politiķis zina, ka sabiedrībā esošie konflikti rodas cilvēka psiholoģijas dēļ. Darbā “Politīķis” Svešinieks no Elejas norāda uz divām lielām sabiedrības grupām, kas vienmēr ir konfliktā viena ar otru (Pol. 306b). Psiholoģiski drosmīgie cilvēki, ja tie īsteno savu drosmi īstajā brīdī, tiek dēvēti pat ātriem, vīrišķīgiem un izlēmīgiem – tie ir cilvēki, kas gatavi doties karā, aizstāvēt valsti, neskatoties uz draudiem, riskēt ar savu un citu dzīvību. Taču, ja viņi savu drosmi īsteno nepareizā laikā, mēs sakām, ka viņi ir pārgalvīgi, pat maniakāli, gatavi riskēt ar savu un citu dzīvību bez pietiekama pamatojuma. Savukārt psiholoģiski mērenāki cilvēki spēj būt mēreni pareizajā brīdī (dēvēti par lēniem, dziļiem un kārtīgiem) un nepareizajā mirklī (saukti par glēviem un letargiskiem) (Pol. 306–308). Arī ārkārtējās situācijās – karos, pandēmijās – ir cilvēki, kas apzināti vai neapzināti eskalē objektīvo riska pakāpi, un tādi, kas riska pakāpi cenšas ignorēt vai noliegt. Abos gadījumos, ja viena grupa gūst virsroku, raksta Platons, valsts piedzīvo katastrofu (307d, 307e–308a), jo mērenie runās par mieru, paciešanos un nogaidīšanu vairāk, nekā ir adekvāti (kamēr valsts iekšēji/ekonomiski sagrūs vai to okupēs citi), savukārt drosmīgie gribēs karu un cīņu vairāk, nekā tas ir nepieciešams (kamēr realitāte/vīruss valsti pieveiks vai to sakaus karā). Ideoloģiskās domstarpības sakņojas psiholoģijā un var novest pie sociālas sašķeltības, kas ir lielākais apdraudējums pilsoniskai vienotībai un labklājībai.

Otrkārt, politiķim ir jāizprot šī konflikta struktūra un cēloņi, kā arī jāapzinās, ka abām grupām ir taisnība, tikai *kairos* ir nepareizs (Pol. 307e–308b). Drosmei un mērenībai ir jāatrod pareizais, izšķirošais brīdis, un te svarīgu lomu spēlē politiķis. Būtiski, ka apjaušana par *kairos*

¹² Melisa Leina norāda, ka 20. gadsimta pirmā puses polarizētā politiskā situācija paralizējusi Platona pētniecību, kas tikai pamazām atgūstas no Platona apzīmogošanas visās iespējamās formās – Platons minēts kā komunisti, kā totalitārisma ideologs un, protams, kā politiskais ideālists (Lane, 2009, 99).

dzimst tieši sabiedrības sadarbībā, ko valstsvīrs panāk, saaužot kopā opozicionāru viedokļus. Tas izdarāms, valstiski svarīgos amatos ieceļot cilvēkus ar pretējām dispozīcijām. Platons šeit nerunā par to, ka valstsvīrs zina *kairos* kā kādu neatkarīgu, absolūtu zināšanu, bet gan par to, ka viņš spēj apvienot sabiedrības pretrunīgumu, atzīstot kritisku laiku gan drosmei, gan mērenībai, jo “nekas valstī nevar būt labi ne privātā, ne publiskā sfērā, ja vien abas šīs grupas nesniedz savu palīdzību” (Pol. 311b). Jājautā – vai kas ievērojami mainījies mūsdienās? *Kairos* joprojām nozīmē brīdi, kad bulta ir jāatvelk un loks jānospriego tieši tiktāl, lai, to atlaižot, bulta trāpītu mērķī. Un konflikts sabiedrībā joprojām saprotams kā nespēja atzīt, ka *kairos* jeb izšķirošais brīdis, kas pašam psiholoģiski nešķiet pareizs vai pieņemams, ir objektīvi pienācis jeb – īsāk sakot – *kairos* ir iestājies.¹³

Konkrētās pandēmijas kontekstā iespējams atsaukties arī uz konkrētu vadošo politiķi, kura retorikā izpaudās Platona aprakstītais politiķa mākas laiciskais aspekts. Proti, īpaši spilgti šo cīņu ar *kairos* varējām vērot premjera Krišjāņa Kariņa izteikumos: “Ir pienācis laiks lemt par”, “tagad nav īstais laiks, lai ..”, “ir pēdējais brīdis rīkoties”, “mēs nokavējam”, “mums vairs nav laika diskutēt”. Šie un citi ar izšķirošo brīdi saistīti apsvērumi vienubrīd šķita teju viss, ar ko Latvijas premjers ir nodarbināts. Labi, ka tā varam iztēloties sakām Platonu.

Likumi

Visbeidzot neliela piezīme par likuma politisko autoritāti iepretī *politikē technē*, ņemot vērā to tradicionāli ciešo sasaisti. Platons darbā “Politīķis” runā par likumu lomu gan attiecībā uz zināšanām (likums iepretī zināšanām iemieso nekustīgas, sastingušas normas, ko nevar pielāgot situācijai), gan attiecībā uz laiku (likums iepretī zināšanām ir kaut kādā nozīmē atemporāls, taču tas nes tradīciju un mantojumu). Taču tieši attiecībās starp rakstīto likumu un *politikos technē* parādās tas, ko es raksta sākumā pieteicu kā ārkārtējību. “Politīķī” būtiska pasāža par likumu ir šāda: “Likums nekad nevarētu pareizi iekļaut to, kas ir labākais un taisnīgākais visiem cilvēkiem vienlaicīgi [...] Atšķirības starp cilvēkiem un to rīcību, kā arī fakts, ka gandrīz nekas cilvēku lietās nav stabils, attur jebkuru prasmī (*technēn*) pieņemt vienkāršu lēmumu jebkurā sfērā, kas skar visas lietas un uz ilgu laiku.” (Pol. 294a–b) Politīķim nepieciešami

¹³ Par to, ka politiķa uzdevums ir teikt patiesību arī tad, kad cilvēkiem tā ir nepatīkama, sal.:

Gorgijs (521d–e) – Sokrats kā vienīgais īstais politiķis, kurš saka patiesību, nevis to, ko cilvēki grib dzirdēt.

likumi, jo viņš var doties prom no valsts (sal. Pol. 295e–296a), kā arī nevar katram pilsonim sēdēt blakus kā vingrošanas skolotājs atlētam (Pol. 295a–b un iepriekš). Taču, kad politiķis ir atgriezies un pievērsies jautājuma risināšanai, neviens likums nevar viņu ierobežot, citādi tas kļūst par šķērslī (Pol. 295b).¹⁴

To lasīt ir satraucoši, vienalga, vai uzskatām, ka likums reprezentē tradīciju un tāpēc ir godājams, vai baidāmie no korupcijas, vai arī baidāmie, ka valstsvīra kompetence ir nepietiekama un mūsu priekšā ir nevis īsts valstsvīrs, bet viltvārdis (par to, starp citu, baidījās arī Platons un tam veltīja lielu daļu dialoga).¹⁵ Tomēr – satraucoši vai ne – interesantais pandēmijas kontekstā te ir tieši Platona novērojums, ka likumi ir grozāmi un maināmi, ja politiķis ir ieradies un pievērsies lietai pats personīgi. Un tieši šī rindkopa man palīdzējusi noformulēt domu par ārkārtējību Latvijas un ne tikai Latvijas situācijā pandēmijas sakarā – proti, mums ir problēma, mums ir jāmeklē risinājumi, mums pat ir visiem vairāk vai mazāk izprotami kritēriji problēmas risinājumam, un mums ir *valstsvīra klātbūtne*. Klātbūtne, kas nav īsti bijusi izjūtama ikdienā, kad savu daļu darbu uz saviem pleciem iznes likumi un ierastā normalitāte. *Vadīt darbības iniciēšanu laikā, situēt zināšanas par labo¹⁶ dinamiskā, mainīgā vidē un laiciskā plūdumā, turklāt ņemot vērā apdraudējumu*, – Platona formulētais pirms vairāk nekā diviem tūkstošiem gadu iegūst ļoti praktisku pieskaņu.

Noslēgums

Platona darba “Politīķis” sarunbiedri Svešinieks no Elejas un jaunais Sokrats vienojas, ka: “Tas, kurš vada visus [citus ekspertus] un likumus un rūpējas par katru aspektu valsts lietās, un saauž visu kopā vispareizākajā veidā, ir [...] politiķis.” (Pol. 305c–e) Pandēmijas laikā jautājumi par karantīnu, ierobežojumiem un to, kā prioritizēt epidemioloģiskus,

¹⁴ Atzīstot, kā raksta Platons, ka īstais valstsvīrs ir retums, iespējams, vien daži vai pat tikai viens visā populācijā (Pol. 297c), jāpieņem, ka likumus mainīt nedrīkst nekad (Pol. 300b–c). Tātad – no vienas puses, mēs lasām argumentāciju par to, ka eksistētē kas tāds kā *politikē technē*, ko nevar iegrozot esošie likumi, bet ierobežo viens vienīgs kritērijs – sasniegt labo (Pol. 296e, 297a–b). No otras puses, argumentācija veltīta tam, lai pārliecinātu, ka likumus mainīt nedrīkst, jo izmaiņas var situāciju tikai pasliktināt. Būtiskā atšķirība ir tajā, ka Platons pēdējo nosauc par “otru labāko” režīmu (Pol. 300b). Pirmais labākais režīms ir tāds, kurā valstsvīrs maina likumus. Taču, tā kā īstais valstsvīrs nav klātesošs nekad (kā norāda arī Rowe, 2000), likumus mainīt nedrīkst un praktiski iespējams tikai otrais labākais režīms.

¹⁵ Varam pievērst uzmanību interesantai Platona domai, proti, ka cilvēki nemaz nevarētu “izturēt”, “sagremot” (duskheranantōn, Pol. 302c, ko angļiski tulko kā “to stomach”) īsta politiķa darbību, ja viņš nāktu pie varas.

¹⁶ Valstsvīra mērķis – apvienot visus “uzskatā par to, kas ir skaists, taisnīgs un labs un kas ir tam pretējs” (Pol. 309c).

ekonomiskus, mentālās veselības un galu galā – konstitucionālus lēmumus, precīzi iekļaujas dialoga rāmī. Tieši tāpēc, ka šobrīd ir iespējami salīdzinājumi starp valstīm, kurām klājas labāk vai sliktāk, sabiedrība ir kļuvusi vērīgāka attiecībā pret valstsvīra kompetences temporālo aspektu, proti, ideju par to, ka lēmumi var būt precīzāki vai neprecīzāki tieši to laiciskajā novietojumā. Savukārt minētais jautājums par to, vai politiķis gluži kā rētors cilvēkos var radīt iluzoru *kairos* izjūtu, piespiežot sabiedrību tam noticēt un veicot sev izdevīgas darbības, sasaucas ar pandēmijā tik populārajām sazvērestības teorijām.

Kad pandēmija būs pāri, un kaut kad tas būs, varbūt kaut kur gaisā plīvos šovbiznesa frāze *Elvis has left the building*, proti, mēs redzēsim, ka politiķis atkal ir pametis skatuvi, pametis ēku, viņš vairs nav klātbūtnē un nav klātesošs, un ārkārtējība atgriezīsies pie normalitātes arī šajā aspektā, taču pagaidām, kad mums vēl jāvēro bieži teju agonizējošie un droši vien negribētie politiķa klātbūtnes centieni, tikpat labi varam padomāt par savu iekšējo valstsvīru jeb “valstsvīru mājas lietās”, par savu spēju atrast robežu starp drosmi un mērenību un par savu personīgo spēju izprast un tulkot *kairos*.

Bibliogrāfija

- Agamben, Giorgio. (2005) *The Time That Remains. A Commentary on the Letter to the Romans*. Transl. by P. Dailey. Stanford: Meridian.
- Bacon, Francis. (1605) *Advancement of learning*. Pieejams: <https://www.gutenberg.org/files/5500/5500-h/5500-h.htm> (skatīts 15.02.2021.)
- Crosby, Richard Benjamin. (2013) Cathedral of Kairos: Rhetoric and Revelation in the “National House of Prayer” // *Philosophy & Rhetoric*. Vol. 46, No. 2.
- Gill, Mary L. (2006) *Models in Plato’s Sophist and Statesman*. Pieejams: https://digitalis-dsp.uc.pt/jspui/bitstream/10316.2/42225/3/Models_in_Plato%27s_Sophist.pdf (skatīts 15.02.2021.)
- Kinneavy, James. (2002) Kairos in Classical and Modern Rhetorical Theory // Sipiora, Phillip; Baumlin, James S. *Rhetoric and Kairos. Essays in History, Theory and Praxis*. New York: State University of New York.
- Lane, Melissa. (1998) *Method and Politics in Plato’s Statesman*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lane, Melissa. (2009) *Plato’s Progeny. How Socrates and Plato still captivate the modern mind*. Bristol: Duckworth.
- Moore, Holly G. (2016) The Psychagogic Work of Examples in Plato’s Statesman // *Philosophy & Rhetoric*. Vol. 49(3).
- Plato. (1995) *Statesman*. Transl. by C. J. Rowe. England: Aris & Phillips Ltd.
- Plato. (1997) Phaedrus // Cooper, John M. (ed.) *Plato: Complete Works*. Indianapolis: Hackett.
- Plato. (1997) Timaeus // Cooper, John M. (ed.) *Plato: Complete Works*. Indianapolis: Hackett.
- Platons. (2004) *Gorgijs*. Tulk. Ā. Feldhūns. Rīga: Zinātne.

- Rowe, Christopher J. (2000) *The Politicus: Structure and Form* // Gill Christopher; McCabe Mary Margaret. *Form and Argument in Late Plato*. Oxford: Clarendon Press.
- Rowe, Christopher J. (2001) Killing Socrates: Plato's Later Thoughts on Democracy // *The Journal of Hellenic Studies*. Vol. 121.
- Sayre, Kenneth M. (2006) *Metaphysics and Method in Plato's Statesman*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sipiora, Phillip. (2002) Introduction: The Ancient Concept of Kairos // Sipiora, Phillip; Baumlin James S. *Rhetoric and Kairos. Essays in History, Theory and Praxis*. New York: State University of New York.
- Thompson, Roger. (2000) Kairos Revisited: An Interview with James Kinneavy // *Rhetoric Review*. Vol. 19 (½).
- Tillich, Paul. (1969) *The Philosophy of Religion* // *What Is Religion?* New York: Harper and Row.